

Zbigniew Czarnuch

Johann Moritz von Nassau (1604-1679)

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 10, 285-289

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Czarnuch
Witnica

Johann Moritz von Nassau (1604-1679)

W roku 2004 przypada jubileusz 400-lecia urodzin jednej z wybitnych osobowości XVII stulecia, księcia orańskiego Maurycygo von Nassau. Był wybitnym holenderskim dowódcą wojskowym, gubernatorem generalnym holenderskiej Kompanii Indii Zachodnich, inicjatorem naukowych pionierskich badań nad Brazylią, sprawnym administratorem w służbie elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhlema, wizjonerem i budowniczym pałaców oraz wielkich założeń ogrodowych, mecenasem i kolekcjonerem dzieł

Portret Johanna Moritza von Nassau namalowany przez Cornelisa van Dalen (1658) znajdujący się w Rijkprentenkabinet w Amsterdamie

sztuki, najwybitniejszym mistrzem słońskiego baliwatu joannitów, który wpisał się na trwale w dzieje tej miejscowości i w historię Nowej Marchii.

Pochodził z rodu odgrywającego w dziejach Niemiec, Holandii i Anglii czołowe polityczne role. Hrabiowie niemieccy Laurenburga od drugiej połowy XII wieku piszący się von Nassau, w roku 1255 rozdzielili się na dwie linie.

Linia pierwsza ottońska miała swe miasto rezydencjonalne w Siegen. Przez małżeństwo Ottona z dziedziczką von Vianden z Luksemburga ta gałąź rodu od XIV wieku osiadła w Niderlandach. Wywodzili się z niej od roku 1572 liczni namiestnicy tego kraju. Od czasów Henryka III, namiestnika Holandii, Zelandii i Fryzji, który drogą ożenku z Klaudią stał się dziedzicem księstwa Oranii w południowej Francji, ta gałąź rodu zwana była także orańską. Z czasem to odgałęzienie rodu miało w XIX wieku dać królów Holandii, a także Anglii w postaci Wilhelma III Orańskiego. Linia druga rodu von Nassau zwana jest walramską. Miastem rezydencjonalnym rodu było Wiesbaden. Wywodził się z niej Adolf I jeden z niemieckich królów epoki średniowiecza. Nassauowie tej linii na początku XIX wieku uzyskali tytuł książąt Niemiec, utworzyli niezależne księstwo i odziedziczyli tron Luksemburga (1890-1912).

Johann Moritz von Nassau-Siegen, książę orański, urodził się 17 czerwca 1604 roku w Dillenburgu w rodzinie hrabiowskiej. Matką była Margarethe z domu von Holstein-Sonderburg, ojcem Johann VII zwany Średnim od roku 1607 dziedzic Siegen. Jako dziesięcioletek zwyczajem magnackich rodzin odbył podróż kształcącą po państwach Europy. W roku 1615 krótko studiuje na Uniwersytecie w Bazylei i ojciec przenosi go do szkoły rycerskiej w Kassel, w której przebywa w latach 1616-1619. W obliczu wojny toczzonej przez Niderlandy z hiszpańskim zaborcą, która miała także podłoże religijne, ojciec wysłał piętnastoletniego syna do swego brata Wilhelma Ludwiga, namiestnika Fryzji i Griningen. Rok później u boku Friedricha Heinricha von Oranien, późniejszego teścia Wielkiego Elektora, bierze udział w walkach toczonych z Hiszpanią o Palatynat, Nassau i Kliwię. W roku 1626 dosłużył się rangi kapitana, a trzy lata potem dowodzi pułkiem Wallonów. Podczas oblężenia twierdzy Schenkenschanz (1635-1636), usytuowanej na jednej z wysp Renu, poznał i zaprzyjaźnił się z księciem Fryderykiem Wilhelmem synem władcy Brandenburgii studiującym w tym czasie w Lejdzie, późniejszym Wielkim Elektorem, co miało w przyszłości zaowocować między innymi obecnością Moritza von Nassau w Nowej Marchii.

Talent wojskowy dowódcy, połączony z wysoką pozycją rodu zdecydowały o powierzeniu Johannowi Moritzowi w roku 1636 stanowiska

admirala i generalnego gubernatora kolonii założonej przez Kompanię Indii Zachodnich na zdobytym przez Holandię północno-wschodnim wybrzeżu portugalskiej Brazylii. Wybrał się tam z ekipą uczonych, artystów i fachowców z różnych dziedzin gospodarki. Rozbudowywał miasta w tym Recife, wkrótce nazywane także Mauritstadt, w którym wzniósł okazały pałac gubernatorski. Jedna z dwu jego wież pełniła rolę latarni morskiej, a druga obserwatorium astronomiczne. W miasto, które w roku 1641 liczyło ok. 10.000 mieszkańców, upiększały parki. Posadzono w nich egzotyczne sprowadzone z innych kontynentów drzewa i krzewy. Nassau ujawnił tu swe uzdolnienia w projektowaniu założeń parkowych, które później rozwinie w Europie. Jako generalny gubernator i głównodowodzący zdobytej kolonii dążył do wzrostu osadnictwa holenderskiego i stworzenia podstaw trwałej kolonii, jednak bez większych skutków. Wprowadził administrację opartą na osiągnięciach myśli prawniczej swej epoki, a po doświadczeniach wyniesionych z wojny, w której protestanci walczyli z katolikami, także na tolerancji religijnej. Zabiegał o uporządkowanie handlu niewolnikami. Miasto w ciągu kilku lat stało się centrum kulturalnym północnej Brazylii. Zamierzał założyć tu uniwersytet.

Moritz von Nassau na trwale zapisał się w dziejach Brazylii oraz światowej nauki jako inicjator i organizator pierwszych na taką skalę prowadzonych badań naukowych w Ameryce Południowej. W pałacowym obserwatorium przyrodnik, kartograf i astronom Georg Marcgraf badał gwiazdozbiory tamtego nieba. Marcgraf razem z malarzem Albertem Eckhoutem wykonali rysunki brazylijskich zwierząt i roślin. Osobisty lekarz generalnego gubernatora Willem Pies, przy współpracy z malarzami Franssem Postem i Albertem Eckhoutem i innymi zajmowali się problemami medycznymi, etnograficznymi, zoologią i botaniką. Nassau odwołany ze swego stanowiska w roku 1644, powrócił do Europy.

W roku 1648 Willelm Pies i Georg Marcgraff opublikowali swe opracowanie p.t. „*Historia Naturalis Brasiliae*” Część oryginałów dokumentacji przywiezionej z Brazylii znalazła się z czasem w bibliotece Wielkiego Elektora a później w zbiorach słynnej Biblioteki Berlińskiej, której część po roku 1945, wraz z dokumentacją pobytu Moritza von Nassu i jego ekspedycji naukowej w Brazylii, do dziś znajduje się w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Po powrocie z Brazylii von Nassau wrócił do służby wojskowej w armii Niderlandów. Został awansowany do stopnia generała konnicy oraz gubernatora twierdzy Wesel.

Wielki Elektor, przyjaciel Moritza von Nassau z lat oblężenia nadreńskiej twierdzy Schenkenschanz, uczynił go w roku 1647 namiestnikiem swych nadreńskich posiadłości: Kliwii, Marku, Ravensberga i Minden. Niezrealizowanie marzenie o założeniu uniwersytetu w Brazylii von Nassau urzeczywistnił przyczyniając się do powstania w roku 1655 uniwersytetu w Duisburgu. Jako długoletni namiestnik szczególne wiele zrobił w nadreńskim miasteczku Kleve, w które uczynił stolicą zarządzanej prowincji. Po odbudowie wojennych zniszczeń przystąpił tu do budowy wielkiego założenia parkowego obejmującego okolice podmiejskie, z 12 wielkimi alejami z daleką perspektywą na zabytkowe budowle, rzekę, wzniesienia, wzbogacone fontannami, rzeźbami i architekturą parkową. Założenia parkowe zaprojektował także w Wesel.

Fryderyk Wilhelm powziął zamiysł powierzenia mu w swym państwie jeszcze jednej funkcji: mistrza świeckiego zakonu joannitów w baliwacie brandenburskim, mającym swą siedzibę w zniszczonym w latach wojny trzydziestoletniej Słońsku (Sonnenburgu). Członkami zakonu mogli być tylko synowie rodów szlacheckich stąd urząd mistrza zakonnego był zarezerwowany dla ludzi wywodzących się z rodów zajmujących wysoką pozycję w arystokratycznej strukturze hierarchii. W wyniku starań elektora Moritz von Nassau-Siegen wyniesiony został w roku 1652 przez cesarza do stanu księcia rzeszy. W tym samym roku wybrany został mistrzem joannitów. To prestiżowe stanowisko umożliwiało i ułatwiało pełnienie innych ważnych dyplomatycznych funkcji w Brandenburgii. Nassau towarzyszył elektorowi w jego podróżach zagranicznych, brał udział w elekcji cesarza, reprezentował księcia Brandenburgii podczas uroczystości koronacji króla Anglii Karola II.

Służbę u elektora godził z wiernością Holandii, gdzie nadal uczestniczył w wojnach. W roku 1665 dowodził wojskami holenderskimi w wojnie z biskupem Minsteru zakończonej rok później pokojem w Kleve. W roku 1668 zostaje awansowany do rangi feldmarszałka, a po wojnie z Francją w wieku lat 70 mianowany głównodowodzącym wojsk Niderlandów.

Jako mecenas sztuki w swym rodzimym Siegen przystąpił do budowy parku i ogrodu zoologicznego, a w swej rodowej rezydencji zgromadził kolekcję 350 obrazów słynnych malarzy w tym dzieła Rubensa i Rembrandta. W Brandenburgii jako znawca sztuki zakładania parków miał wpływ na kształt założeń parkowych w Berlinie i Poczdamie.

Zmarł 20 grudnia 1678 roku. Pochowany został w krypcie rodowej w Siegen. Opis dokonań Johanna Moritza von Nassau jako mistrza zakonu joannitów baliwatu słońskiego zawiera tekst załącznika autorstwa R. Petonga

w opracowaniu Pawła Kisielewskiego.

***

Opracowano na podstawie katalogu wystawy „So weit der Erdekreis reicht. Johann Moritz von Nassau-Siegen 1604-1679. Städtisches Museum Haus Koekkoek Kleve 20. September - 11 November 1979 oraz materiałów internetowych:

<http://www.fbl.uni-siegen.de/ifer/projekte/moritz.htm>;

<http://www.siegen.de/history/virtuelle/persoenlichkeiten/fjm/>